

Mon det dog ikke var bedre i Stedet for disse mange store Slutninger at paavise sikre Kendsgerninger, selv om de foreløbig ikke tage saa vidt et Sigte. Forf. omtaler ved en enkelt Anledning, hvordan jeg i Stedet for alle Haande gættede Theorier har anbefalet „at vente“, og man føler, at Dr. Haff for den enkelte Gangs Skyld har sagt: „ja jeg gør det, men jeg gør det nødigt“. Det forekommer mig dog, at én sikker lagttagelse er mere værd end ti Hypoteser paa Taget. Overfor en Forf., der viser saa megen Kraft og opfindsom Kløgt og som saa ufortrødent og udholdende har taget fat paa at belyse et fjernt Lands historiske Forhold, er det ikke behageligt at skulle fremsætte saa mange Anker; men paa den anden Side maatte de mange Paastande, der findes i denne Bog, belyses efter deres virkelige Værdi. I den friske Maade, hvorpaa Forf. har sat en Mængde Spørgsmaal under Prøvelse, ligger imidlertid allerede en betydelig Fortjeneste. Dr. Haffs Undersøgelser ville sikkert lokke Andre til at give sig i Lag med de her behandlede Opgaver; han har endvidere sammenstillet saa mange Oplysninger om de ældre Tiders agrariske Forhold, Dyrkningsmaader og Skovbrug, at der sikkert vil kunne drages god Nytte deraf for Kendskabet til Danmarks indre Tilstande.

Johannes Steenstrup.

K. Rhamm. Ethnographische Beiträge zur germanisch-slawischen Altertumskunde. Erste Abteilung. Die Grosshufen der Nordgermanen. 1905. — Zweite Abteilung. Urzeitliche Bauernhöfe in germanisch-slawischem Waldgebiet. Erster Teil. Altgermanische Bauernhöfe im Übergange vom Saal zu Fletz und Stube. 1908. Braunschweig (Fr. Vieweg u. Sohn).

Alene ved at høre disse to Bøgers Sidetal nævnt — 1. Bind 868 Sider, 2. Bind 1150 Sider, — vil man faa en idé

nærs manz hæghnæthe skoghe, betyder hagh en af fældede Træer indhegnet Plads (Schlyter: genom tråns undanrödjande och stängsels upprättande). Diki betyder dernæst i det gamle Sprog ikke Dæmning eller Vold, men Grøft (se Lund, Kalkar). Endelig omfatter gardh mere end det døde Hegn (jfr. Gaardbryder, Gaardgang, Gaardsmutte).

om, hvilket omfattende Arbejde her foreligger; det kan tilføjes, at det sidste Bind indeholder 152 Afbildninger og 2 Tavler. Til det ydre Omfang svarer Bøgernes omfattende Lærdom; de vidne om meget indtrængende Studier og bygge paa personlige Iagttagelser og Erfaringer, vundne ved vidtstrakte Rejser. Forf. er fortrolig med mange Sprog, germaniske, romanske og slaviske, og med disse Sprogs Former baade i ældre Tid og i Nutiden, saaledes ogsaa med de moderne Dialekter, hans Gengivelse af de nordiske Kilder er rigtig, og de ere vel forstaaede. Til al den hidhørende Literatur har han et udstrakt Kendskab.

Det første Bind omhandler den nordgermanske Landsby, Fordelingen af dens Jord og dernæst forskellige Smaabønders og ikke jordejende Dyrkeres Stilling; det redegør for de Enheder, som have været anvendte ved Jordernes Maaling og Vurdering, saaledes i England Hide og Carucate, i Danmark Bol, i Sverige Attung. Forf. fordyber sig i de gamle Flademaal for Agrene (som Morgen, Jard), og i et Slutningskapitel gennemgaar han Standsklasserne hos Angelsachserne og deres Forhold til Markjorden. Allerede denne Redegørelse for Indholdet vil vise, at dette Bind noget mangler Enhed, og det er da ogsaa nærmest fremkommet som en Indledning til det næste Bind. Forf. har haft Trang til at klare sin Stilling overfor mange af de saa stærkt omstridte Spørgsmaal af Oldtidens Agrarvæsen. Det er hans Hovedopgave at forstaa Bøndernes Bygninger, men derfor er det til Eks. af Vigtighed for ham at forstaa Driftens Størrelse, og han paaviser, hvordan de danske Bol ere store Enheder, der drevs med et Plovforspand af 8 Okser, og at de svare til 3—4 tyske Hufen; først senere blive de kløvede, saa at en Gaard kun havde en Fjerding, en Otting Jord. Uagtet Forf. erklærer, at han paa disse Omraader ikke er særlig Fagmand, vil Ingen læse hans omhyggelige Undersøgelser uden at erkende, at han har gransket med stor Grundighed og besidder en betydelig Viden, ligesom at der rundt om er fremsat mange træffende Bemærkninger og fremdraget Oplysninger af Nytte. Kun er Fremstillingen grumme tung og mangler ganske Overskuelighed; man føler

sig stadig usikker om, hvad de enkelte Undersøgelers egentlige Formaal er, mange Gange har man ogsaa Tvivl, om Forf. har set rigtigt paa Sagen.

Værkets Tyngdepunkt ligger altsaa i det næste Bind om Husbygningen, og vi skulle forsøge at redegøre for dets Formaal og Indhold.

Rhamm begynder med at skildre det ejendommelige old-sachsiske Hus. Træder man ind ad Gavlvæggens store Port, kommer man til en rummelig Hal, hvis bageste Del begrænses af en høj Væg, der oprindelig dannede Bygningens Afslutning. Paa Siden indfattes Rummet af en Række Egestolper, i en 7—8 Fods Afstand fra hinanden, derved opstaar en rummelig Midtdel (Dilen) og saa to smalle Sidedele, hvor Kvæget staar i Baase med Hovederne ind mod Midten. I Salens bagerste Dele mangle Egestolperne; her strækker sig et Rum gennem hele Husets Bredde; det er det egentlige Beboelsesrum for Familjen, det hed Flet — et Ord, som vi kende fra vore Provinslove og endnu anvende i „at fledføre“ — i Midten staar frit den aabne Arne, ved hvilken Beboerne samles og fra hvilken man kan have Øje med den hele Bedrift. Det høje Tag over den hele Bygning er et Sparreværk med Hanebjælker. Saaledes omtrent maa man vel beskrive Grundformen af denne Husbygning, selv om mange Afvigelser forekomme.

Alt forbindes til en saadan centraliseret Helhed som den, der findes i den treskibede Basilika, og Huset er i egenligste Forstand, hvad Forf. kalder en Enbygning („Einbau“). Om det sachsiske Hus udtalte allerede for halvandet Hundrede Aar siden Justus Möser: „det er ældre end vor Historie, saa gammelt som Folket selv“, og i den tyske Videnskab opfattes det som ægte hjemlandsk. Herimod er der dog rejst Tvivl af enkelte, saaledes af Meitzen, der antager det udviklet af keltiske Forbilleder, som man kender dem fra det store Familjehus fra det gamle Wales. Forf. bekæmper denne Antagelse med gode Grunde; han mener, at Husformen stammer fra den oldtyske Sal. Herved er nu dog at bemærke, at der kun findes faa historiske Kilder eller levnede Bygninger, som kunne oplyse om denne Sal, og at man væsentlig har maattet

fremstille den ad analogisk Vej efter Beskrivelserne af Nordens Sale eller Haller.

Som hørende sammen med det sachsiske Hus opstiller Forf. den Husform, som han kalder den cimbriske, og som han finder dels i Ditmarsken, dels i Sønderjylland. Ogsaa her møder os en „Einbau“. Huset, der rummer Beboelse, Lo og Stald, er som det sachsiske én Langbygning, ogsaa her findes Tærskelo i Midten, og Hestene fodres fra Loen, i begge Huse bliver Sæden anbragt paa Loftet under Taget.

I det andet Afsnit behandler Forf. først den oldnordiske Sal eller Hal, den Bygning, som Eddadigterne beskrive; den har kun den ene simple Indretning *flet*, der tjener baade til at sidde paa og til at sove paa. I Eddaerne er der endnu ikke Tale om Stofa. Vi skulle ned i Sagatiden (1000—1250), førend vi træffe *stofa*, Familjens egentlige Værelse. Stofa, ved hvilken Forf. dvæler i det tredie Afsnit, maa efter hans meget interessante Undersøgelse antages opstaaet af Badstuen. Til Stofa hørte nemlig som en karakteristisk Bestanddel *pallr*, en Forhøjning. Allerede Sophus Bugge pegede paa, at dette Ord var af fremmed Herkomst og vist det slaviske *pol*. Forf. viser nu, hvorledes der i alle lillerusiske eller hviderussiske Huse findes ved Væggen tæt ved Ovnens *pol*, en Forhøjning til Knæhøjde, som tjener baade til at sidde og at ligge paa, og han gør opmærksom paa, hvor nødvendig en Forhøjning maatte være i de nordiske Stuer til Dampbade, for at man i større Højde fra Gulvet kunde faa den stærkere Hede, hvad der er kendt fra de finske og russiske Badstuer. Fra at være en særlig Bygning med særlig Indretning blev Stofa efter Haanden den egentlige Bolig, saaledes at den i Begyndelsen bestod ved Siden af de ældre Tidens *höll* eller *salhús* (eller *sal*); af disse var Salen den almindelige Bolig for den frie Mand, medens Hallen var Fyrsternes eller de Ædelbaarnes rummeligere og statelige Bygning, begge hed ogsaa *eldhus*, som enhver med Arne forsynet Bygning. Vi skulle iøvrigt ikke komme ind paa hans udførligere Redegørelse for det oldnordiske Huses Historie. Forf. slutter sig for nogle Forholds Vedkommende til Gudmundssons Fremstilling, medens

han i andre giver Nicolaysen Ret i hans Opfattelse eller hævder et selvstændigt Standpunkt.

Det fjerde Afsnit fører os langt mod Syd og Øst til Egne, man ikke havde formodet, idet Forf. skildrer paa et Par Hundrede Sider „den sydbajuvariske Bygning i sine skandinaviske Forbindelser“. Her er Tale om de ejendommelige Dobbeltthuse i Sydtyrol, Salzburg, Kärnthen, Steiermark, i Landskaber, der gaa lige fra Schweiz's Grænse til Ungarns, og Forf. har sammenfattet Typen under det ethnografiske Navn „sydbajuvarisk“. Dette Dobbeltthus er efter hans Opfattelse i Virkeligheden ogsaa en Enbygning; det har Døren paa Gavlsiden og maa antages opstaaet af en Hal samt et Forhus eller en Svale. Man har tvedelt Huset paa lignende Maade, som man i Skandinavien afdelte den bageste Del af Huset til at være et Spise- eller Sovekammer.

For nu at forklare Ensartetheden af de nordiske og disse alpine Husformer maa Forf. tænke sig, at Typen hidrører fra germanske Folkestammer, der have været bosatte i disse Egne. Han finder da ogsaa, at disse Landsdeles Beboere skille sig ved mange Forhold fra de nærmest Nord eller Syd for dem boende Folk, om de end maaske tale samme Sprog. Han finder Afvigelser og Særegenheder i Beboernes Udseende, Holdning, Naturel og Sæder; deres Arbejdsmaade er en anden, ligesaa deres Agerdyrkningsredskaber, deres Plove, Gærder, ja Brødets Art og Farve. Han ser i Befolkningen Rester fra Folkevandringsiden af Goter, Ruger eller Heruler.

Forf. lægger paa sin lange Vandring en forbavsende Kundskab for Dagen, og man maa anerkende hans store Omhu for at undersøge hver Enkelthed i Konstruktion, Materiale, Anvendelse, Navne osv. Men det vil ses, at Forf. ogsaa i høj Grad stoler paa de „ethnografiske“ Slutninger, han har den Overbevisning, at Bondens Husformer, Bohave, Redskaber osv. holde sig uforandrede i Aartusinder og til Eks. i mange Henseender have større Betydning end, hvad man kan udlede af Dialekter. Flere Steder faar denne Tro ret ejendommelige Udslag. Forf. kan se paa Angelboerne i det nordlige Angel, at de have en engelsk Type; den brune Anglerko giver

en ethnografisk Traad ved sin Modsætning til den jyske sorthvide¹⁾, og Frisernes Øfaar ere ganske ensartede med visse engelske. Den skønne Del af Befolkningen i Normandie er oldsachsisk, medens den mindre skønne Del er nordisk.

Forf. gaar endvidere stadig ud fra bestemte ethnografiske Forudsætninger, eller disse afspejle sig i hans Synsmaade. Saaledes tvivler han ikke om, at de Angler, der erobrede England, kom fra Landet Nord for Slien, skønt der herimod kan fremsættes de vægtigste Grunde, og skønt ikke blot svenske og danske, men flere tyske Forskere opfatte Egnene ved Saale, hvor der vitterligt boede Angler, som deres Hjemland²⁾.

Men det vil ogsaa ses, at Rhamms Slutninger jævnlig drages paa Arkæologernes „typologiske“ Maade. Han betoner stærkt, hvad der er det grundejendommelige i hver Form, det egentlig typiske for den, han viser, hvordan Genstandene efter deres Indretning og Udseende nødvendig maa have undergaaet denne bestemte Udvikling og ingen anden, og her vil maaske Læseren ikke altid bøje sig for Slutningens bindende Magt. Man vil spørge, om ikke nøgterne Studier i gamle Regnskaber og Protokoller vilde kunne føre til sikrere Resultater. Vi skulle nævne et enkelt Eksempel. Forf. vil hævde at den firlængede, sammenbyggede Gaard med sin Gaardsplads i Midten, er ældgammel i Danmark, og særlig, at den fandtes langt tilbage i Middelalderen. Desværre have vi jo saa at sige intet Vink om

¹⁾ Rhamm angiver, at man i Følge H. N. A. Jensen (Angeln S. 55) siger i Angel: I [læs: Æ] vanter Brød (engelsk: I want bread). men i Jylland: mig fatter [fattes] Brød; ifølge Hagerup og Kok bruges i Slesvig vante i Reglen kun personligt. Nu findes ganske vist *vanta*, at fattes (upersonligt), i Oldnordisk, og Skeat udtaler endog, at *want* er gaaet fra Dansk over i Angelsachsisk og Engelsk, men — siger Forf. I. 566 — hvoraf kommer det, at det mangler i Dansk og netop optræder igen i Slesvig? Forf.s Spørgsmaal er overflødig; Dansk „vanter“ slet ikke Ordet, saaledes som det vil kunne ses af Molbechs Dialektleksikon: „hvad vanter Du?“, „vi vante Flesk;“ fra Østjylland, fra Ribe og Viborg Stifter, fra Bork Sogn ved Ringkøbing Fjord.

²⁾ Eller ogsaa, som H. Jellinghaus (Anglia XX. 257 ff.), Egnene ved øvre Weser.

Bøndergaardenes Indretning og deres Bygninger i Middelalderen, men skulde man drage Slutninger af de ubestemte Udtryk i Skøder og andre Breve (Gaarden med alle dens Bygninger osv.), vilde man dog vel snarest tænke sig flere forskellige, selvstændige Bygninger¹⁾. Naar der en enkelt Gang nævnes 4 Huse paa en Gaard, peger dette Udtryk jo netop ikke paa en Sambygning²⁾. Forf. anfører — efter P. v. Möller — hvordan 1504 en sjællandsk Bonde, der er sigtet for Tyveri, indeslutter sig i sin Gaard som i en Borg og forsværer sig med væbnet Haand, men i vor Tid har man jævnlig set, at Forbrydere eller Afsindige benyttede et enkelt Hus som en Fæstning, og hvis Forf. havde kendt det originale Brev, vilde han have set, at det slet ikke lader sig anvende som Bevis for hans Antagelse³⁾. De Bygninger, som tilhørte Landboerne

¹⁾ Enken Gro giver 1268 ved sit Testamente til sin Søster: *curiam meam in Budorp . . exceptis duobus longis rathelangi, que sibi non dedi. Nam illud rathelang ad occidentem curie conferralibus in Alburg, illud vero, quod stat ex opposito, monialibus in Hunslund (Erslev, Testamenter 15). Disse to Raalinger (Stuehuse), der staa Vest og Øst for Gaarden og gives til forskellige Nonneklostre, maa vel være selvstændige Bygninger.*

²⁾ Det er mig uforstaaeligt, at følgende to Angivelser i „Oldemoder“ skulde kunne bevise noget om Gaardformerne: in Wæstærbæch in parochia Rothakær, vbi sunt iiij domus, vna curia, de qua annuatim soluitur marcha annone (S. 67); in Tangæ in parochia Vlburgh . . villicus ibidem dixit ibi esse iiij domos, videlicet aulam et duo orrea et paruum lofth (S. 102). Snarest maatte de da vidne om strøede Bygninger. Se derimod Rhamm 743, 801.

³⁾ Bonden Lasse Perssøn var sigtet for at have stjaalet to Lam. Hr. Henrik Krummedige foer til hans Gaard og æskede Borgen af ham, at han for den Sag vilde komme til Thinge og gøre Bonden og Kongen Ret. Lasse vilde dog ikke sætte Borgen, men „løb indh oc gjorde verghe wt aff siith hwss, som han tilffornn haffde redd segh paa, oc gjorde tha nogræ aff Hr. Henricks swænæ oc metffølgere ilde saaræ, oc bleff siden ther wtoffwer strax ihielslagen“. Ved Forlig af 14. Aug. 1504 paa Sjællandsfar Landsting med Lasse Perssøns Slægt erklæres de, som have dræbt ham, kvitte for hans Død. Regist. 69. Fasc. 12, Nr. 8. Rigsarkivet.

(Fæsterne) og som disse kunde føre med sig, kan man da ogsaa vanskeligt tænke sig som firlængede. Et hallandsk Brev af 1474 om en af en Bonde urigtigt flyttet Bolig giver ogsaa en helt anden Forestilling om en saadan Bygnings Indretning¹⁾. Hertil maa saa føjes, at P. Lauridsen ved Hjælp af Kortene fra Udskiftningstiden har kunnet paavise, at de sammenbyggede, firlængede Gaarde paa den Tid hovedsagelig fandtes paa de større Øer og i den sydlige Del af Østjylland og at selv i disse Egne ogsaa andre Former gjorde sig gældende, medens i alle de øvrige Dele af Landet Bygningerne eller Længerne grupperede sig paa de mest forskellige Maader. Lauridsen har endvidere ved Hjælp af gamle Sognebeskrivelser kunnet bevise, at i det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarh. fandtes i Nordslesvig den firlængede Gaard kun paa større Ejendomme, først i en senere Tid har den bredt sig videre²⁾. Hvad Rhamm anfører imod Lauridsens Paavisning synes ganske uden Vægt.

Rhamm fører os, hvad disse slesvigske Bygninger angaar, langt mere end tusind Aar tilbage i Tiden. Han finder den ægte danske Bygning i Slesvig højst kun i Haderslev Amt, „aabenbart fordi Stødet til den danske Erobring fra Fyn af først tog fat her og førte til en stærkere Fortrængen af Grundbefolkningen“ (S. 283). Slutningsmaaden har rent logisk set store Mangler, og Forudsætningen om, at Jylland skulde være et Land, som Danske have erobret, er jo rent grebet ud af Luften. I den foran omtalte Bog af Haff (I. 109) møder os netop det samme. „Hidtil har man hovedsagelig paa Grund af Forskellen mellem det jyske og sjællandske Sprog (se nu især Feilbergs Ordbog Indl. S. 4 ff.) sluttet sig til, at her fin-

¹⁾ Helli Torstenssøn, Borger i Ny Falkenberg, som havde boet paa Hr. Aage Axelsøns Gods i Lindholt i Staffning Sogn, erkender 8. Dec. 1474, at han med Ætten har flyttet derfra Hr. Aages Hus, „som war Stwæ, Forstwe, Bagherberghe, Ladhe oc Fææhwss“. Til Gengæld afstaar han „then tofft, som jak nw paaboer til Hwsen“, og den Lykke, han nu taget haver uden for Ny Falkenberg. Topogr. Saml. Perg. Ny Falkenberg.

²⁾ Histor. Tidsskrift 6 R. VI. 43 ff.

des to forskellige Folk (saaledes Otto Bremer i Pauls Grundriss 2. Aufl. III. S. 830, 837)*. Der er ingen Fare for, at nogen Dansk skulde tro, at H. F. Feilberg skulde have paa-vist, at Jydsk var et fra Sjællandsk forskelligt Sprog, men efter Haffs Udtalelse vil maaske en og anden Udlænding være tilbøjelig til at tro det. Feilberg redegør for Ejendommelighederne ved det danske Sprog, som tales i Jylland, og han viser, hvordan jydsk Almuesmaal falder i to store Afdelinger, vestjydsk og østjydsk, men naturligvis skelner han ikke imellem Dansk (Øbomaal) og Jydsk. Og naar Forf. paaberaaber sig Bremers ethnografiske Skildring i Paul's Grundriss, da er for det første hans Fremstilling i den Grad bleven angrebet baade af tyske og danske Videnskabsmænd, at den ikke var ret værd at hen-vise til, men saa er der tilmed hos Bremer kun Tale om „Mundarten“.

Hos Rhamm møder man nu de samme Sætninger om Jylland som et ikke oprindeligt dansk Land, ja her maa man endog læse: „Tidligere var det Mode at gøre Nar ad den plumpe Jyde som Landets Bööter, og han var en staaende Figur i Lystspillene. Først nuomstunder, da man har Brug for Jyderne ligeoverfor de Tydske, ere de stegne op til at være vaskeægte Danske, hvad de aldrig have været“ (II 550). Herved viser Forf., at han naar han kommer bort fra Gulv og Bænk, fra Stald og Baas, véd grumme lidt Besked om det Liv, der rører sig i danske Huse. Han har forvekslet Molboen med Jyden, han tænker mulig paa, at Holberg lader „Julestuen“ foregaa i Æbeltoft, men den er nu Molboernes Hovedstad, eller paa at „Hekseri og blind Alarm“ foregaar i Thisted, som imidlertid er Byen med den gamle Besættelses-historie. Naar Holberg i „Peder Paars“ taler om den, der „jyde vil og prale“, sigter han til en ganske anden Egenskab hos Jyderne end Dumhed og Træghed. Der kan i vore Lyst-spil være gjort Løjer med Bonden, men ikke med Jyden, og ikke mere med den jyske Bonde end med den sjællandske. Særlig have vore Digtere sunget Jydens Pris (Blicher, Grundt-vig, H. C. Andersen) længe førend der kunde være Tale om, at vi maatte tage dem i Beskyttelse mod Tyskerne. Og under-

ligt er det unægteligt at høre, at Jylland, som ofte har rummet den nationalt mest vaagne Del af Folkesamfundet og hvis Bondestand ved saa mangen Lejlighed har gjort væbnet Modstand mod Undertrykkelse — at Jylland, hvis Bønder aldrig blev vordnede, og hvorfra de frygtede Ridefogeder kom, som sattes til at styre Bønderne i de andre Landsdele — at Jylland, hvis *Juter* hos Svenskerne, og tildels hos Nordmændene, blev Kendingsnavn for de ægteste Danske og i hvis Stændersale der netop lød den djærveste Tale — at denne Landsdel ikke skulde være fuldt saa dansk som nogen anden. Forf. burde nævne os blot en eneste Udtalelse om, at Øboerne ikke regnede Jyderne til de rette Danske; der er jo over tusinde Aars Historie at tage af; det lader han nok være. Der kunde vel snarere tales et Ord om, hvordan tyske Forfattere nuomstunder, for at værges Preussernes Besiddelse af Slesvig ved mere end Erobringens Ret, søge paa enhver Maade at gøre den Befolkning, som lever i Sønderjylland og i den øvrige Del af den jyske Halvø, til et Folk af anden Nationalitet end de østlige Deles Danske. Men maaske ser det for grelt ud, at de Danske have følt sig som en Nation tusind Aar førend en lignende Forstaaelse gik op for det tyske Folk.

Imidlertid bør man ikke af de saaledes fremdragne uhjemlede Sætninger lade sig vildlede med Hensyn til Dommen over Værket i sin Helhed. Savner end Bogen Overskuelighed og Klarhed — hvad det udførlige Register kun delvis afhjælper — er der her samlet saa meget nyttigt Materiale og fremsat saa mange gode Undersøgelser, at den har en ubestridelig Værdi.

Johannes Steenstrup.